

O ODNOSU REGIONALNI DIJALEKAT – STANDARDNI JEZIK¹

Damir Kalogjera

Standardni jezik ovdje znači onaj oblik govorenog i pisanog jezika koji je kao uzor primila šira govorna zajednica te se poučava u školama (primjerom i objašnjenjem) i upotrebljava u sredstvima masovne komunikacije.²

Regionalnim dijalektom zovemo onaj oblik jezika kojim se služe članovi uže govorne zajednice od djetinjstva kod kuće, na ulici itd.

Štampa, televizija, a osobito radio utječu u velikoj mjeri na širenje standardnog jezika, vjerojatno više od svjesnog napora u školskoj obuci,³ ali nas ovdje posebno zanima kako će nastavnik materinskog jezika u krajevima gdje je regionalni dijalekat znatno izražen prikazati đacima odnos između regionalnog dijalekta i standardnog jezika i kako će ih uputiti i privoljeti da se standardnim jezikom adekvatno služe.

U poučavanju standardnog jezika nastavnik može uglavnom primijeniti tri slijedeća puta:

a) da od đaka u školi traži samo standardni jezik, a da dijalektizme ispravlja bez objašnjenja;

b) da od đaka u školi zahtijeva samo standardni jezik, koji naziva »dobrim« jezikom, »čistim« jezikom, dok dijalekat prikazuje kao »iskvareni« jezik, »loš« jezik, ismijava ga;

c) da od đaka u školi zahtijeva standardni jezik, ali da mu na razumljiv način uz pomoć socio-lingvističkih spoznaja objasni zašto to od njega traži.

Put a) koristan je vjerojatno u prvim počecima i ograničena je primjena te mogućnosti opravdana, ali putovi b) i c) utjelovljuju dva toliko suprotna gledišta da im moramo pokloniti posebnu pažnju.

Ako u poučavanju standardnog jezika nastavnik slijedi put b), to po našem mišljenju u prvom redu proizlazi iz njegove površne lingvističke naobrazbe. No može se desiti da se tim načinom posluži i lingvistički informiran nastavnik smatrajući da je pedagoški uputno đaka »prestrašiti« od dijalekta, »ocrniti« ga u njegovim očima i tako ga prisiliti da upotrebljava standardni jezik. S druge strane standardni jezik se toliko nekritički hvali, a premalo objašnjava, da u očima đaka dobija neku metafizičku vrijednost.

¹ Izlaganje u diskusiji o nastavi materinskog jezika na V kongresu jugoslavenskih slavista u Sarajevu 16. IX 1965.

² Definicija adaptirana prema: Havránek 1932, u Vahekovoj »Čitanci praške škole« »A Prague School Reader« Washington, 1958. i Garvin »The Standard Language Problem«, Antropological Linguistics, 1. 3. 1959, Bloomington.

³ Yuen Ren Chao: »Communication Technology and Styles of Speech«; In Honour of Daniel Jones, str. 40, Longmans, 1964, London.

Ovako raditi protivno je današnjim socio-lingvističkim shvaćanjima, a sigurno nema ni praktične koristi, jer može izazvati *otpor* đaka prema usvajanju stadardnog jezika. Ako đak ozbiljno shvati nastavnikove osude dijalekta i povjeruje u apsolutnu prednost standardnog jezika, može se desiti da u *neodgovarajućoj situaciji* upotrijebi standardni oblik, što je društvena pogreška. Ako npr. takav đak dijalekatske rečenice »*Gren u none*« ili »*Vapor je akosta na novu rivu*« prevede kao »*Idem k baki*« ili »*Porobrod je pristao uz novu obalu*« tamo i u takvom času kad se to od njega ne očekuje, to će sigurno sugovornik nepovoljno primiti, izazvat će podsmijeh, prezir i druge neugodnosti. Jasno je da će se nakon ovakvog doživljaja đak kloniti upotrebe one varijante jezika koja ga dovodi u neugodan položaj, posumnjat će u sve ono što mu nastavnik o jeziku govori i opirat će se usvajanju standardnog jezika i za vrijeme školske obuke. Izjednačavanje dijalekta s iskvarenim jezikom stvara kod đaka zabunu, a ismijavanje dijalekta nije humano, jer »učiniti da se dijete stidi svog dijalekta isto je tako neobranjivo kao kad ga navedemo da se stidi boje svoje kože.«⁴

Slijediti put b) znači tjerati zastarjeli preskriptivistički način u času kad nam lingvistička misao sugerira da naglasak na preskriptivizmu oslabimo u korist deskriptivnosti što će uroditi produktivnošću.⁵ Zato će se svaki lingvista složiti da jedino put c) treba da nađe svoje mjesto u školskoj obuci standardnog jezika.

Nastavnikov je posao da odredi na osnovu svog iskustva u kojoj će mjeri i na koji način prenijeti svojim đacima socio-lingvističke stavove o odnosu dijalekta i standardnog jezika, ali njegova objašnjenja morat će sadržavati reke od slijedećih postavki.

Treba objasniti da je u bliskoj povijesti našeg jezika jedan naš dijalekat postao važniji od ostalih i gotovo slučajno bio izabran za standardni jezik. Udžbenici nam još uvijek kažu da je to dijalekat istočne Hercegovine, iako nas praksa uči da se danas i u pisanom i u govorenom jeziku obrazovanih ljudi elementi tog dijalekta isprepleću od fonetske preko morfološke i sintetičke do leksičke razine s elementima jezika naših većih kulturnih središta. Mi nemamo iscrpan opis našeg standardnog jezika da bismo mogli tačno odrediti koliko se razlikuje od dijalekta koji treba da mu je u osnovi, ali većina obrazovanih ljudi zna da standardni jezik postoji i može ga lako prepoznati.⁶

Kad kažemo da je taj jedan dijalekat sa spomenutim dodacima ili izmjenama postao važniji od ostalih, onda mislimo, prvo, da onaj koji se njime služi

⁴ Halliday, McIntosh, Strevens: »The Linguistic Sciences and Language Teaching«, str. 223, Longmans, 1964, London.

⁵ Ibid.

⁶ Randolph Quirk: Towards the Description of Educated English, Transactions of the Philological Society, 1960, str. 40-61.

– zahvaljujući školi i sredstvima masovne komunikacije – postiže najuspješniju i najjasniju komunikaciju unutar šire govorne zajednice, drugo, da je njegova komunikacija lišena regionalne obojenosti i asocijacija koje se uz to javljaju u široj govornoj zajednici.

Dok je prva od spomenutih prednosti očigledna, druga zahtijeva kratko objašnjenje.

Poznato je kako obično pojedinci, ali katkad i grupe ljudi izražavaju simpatije ili nesimpatije prema pojedinim regionalnim dijalektima. Njihovi su sudovi obično estetske ili moralne naravi, tj. pojedini dijalekt proglašavaju ljepšim odnosno ružnijim, ili uz dijalekat vezuju moralne kvalitete ljudi koji se njime služe. Tako se u Zagrebu dalmatinski dijalekti povezuju sa žešćim temperamentom, ljubavnom prevrtljivošću, brbljavošću, prijatnom lijenošću, a katkada i beskrupuloznim laktanjem u društvenom životu. Zagrebački dijalekat neki Dalmatinci smatraju afektiranim, gospodskim i umišljenim, a kod drugih izaziva asocijacije na stvarnu uglađenost i pristojnost. Potanko ispitivanje ovih efekata pokazalo bi vrlo malo slaganja u ocjenama informanata, jer za te ocjene nema ni lingvističke ni estetske objektivne podloge, već su subjektivne i često zavise od toga kako su pojedinac ili grupa doživjeli čovjeka koji se služi nekim regionalnim dijalektom.

No ako takva objektivna mjerila ne postoje, ako nismo u stanju ni lingvistički ni estetski dokazati da je neki dijalekat »ljepši«, ne smijemo smetnuti s uma da upotreba regionalnog dijalekta takve subjektivne asocijacije ipak može izazvati, a standardni ih jezik izbjegava zbog svoje regionalne neutralnosti.

Kad smo spomenuli da je slučajno jedan naš dijalekat postao osnova standardnom jeziku, htjeli smo naglasiti da je to vrlo lako mogao postati i neki drugi, jer u svojoj biti ni jedan dijalekat nije lošiji ili bolji od drugoga.

Ako upotrebom standardnog jezika izbjegavamo nejasnoće, ako je naša poruka lišena neželjenih asocijativnih opterećenja, ako se njime sve više služe obrazovani ljudi, onda su to izvori njegova prestiža, a ne neka prirodna metafizička »čistoća«, »dobrota« i sl. Nastavnik će privreženost đaka standardnom jeziku, ponos koji se normalno javlja pri spoznaji da kao narod takav medij posjedujemo i osjećaj za normu⁷ razviti i podržati mnogo bolje ako mu iznese stvarne argumentirane prednosti, a ne da tom jeziku pripisuje neke apstraktne kvalitete koje ne podnose lingvističku analizu. Uza sve prednosti što ih standardni jezik ima u širokoj govornoj zajednici, treba da se zna za njegova ograničenja na području gdje se govori regionalni dijalekat, kako smo gore spomenuli. Umjesto grube simplifikacije koja proglašuje standardni jezik boljim za sve prilike, treba biti precizniji i uputiti đaka u vješto uključivanje jedne ili druge varijante jezika kad to prilike zahtijevaju.

⁷ U. Weinreich: »Languages in Contact«, New York, 1953, str. 99–102.

Regionalni dijalekat ima svoje mjesto u razgovoru s drugovima, s mještanima, kod kuće itd., ali u školi, u traženju stipendije ili posla, u saobraćaju s ljudima iz drugih krajeva regionalni dijalekat može samo smetati i u toj situaciji uspjeh će biti bolji ako se upotrebljava standardni jezik.

Ovakvim radom razvijamo kod mladih ljudi *svjesni bi-dijalektizam*⁸ i naučno osvjetljujemo jedan vid kompleksne funkcije jezika. Na vrijeme ih upućujemo u ono do čega će neki od njih svjesno ili nesvjesno doći školujući se ili radeći u drugim krajevima šire jezične zajednice, vrlo često uz cijenu teškoća i neugodnosti. Produktivnost ovakvog pristupa sastoji se u tome što se ne ide za iskorjenjivanjem jezičnog fonda koji učenik posjeduje, već se tom fondu dodaje da bi se iskoristile sve mogućnosti jezika što ih razne životne situacije zahtijevaju.

O S V R T I

PETI KONGRES JUGOSLAVENSKIH SLAVISTA U SARAJEVU

(Neki nesporazumi o osnovnim pitanjima)

U Sarajevu je od 13. do 17. rujna održan Peti kongres jugoslavenskih slavista u organizaciji sarajevskih slavista. Sarajevski se kongres razlikovao od prijašnjih po ograničenom broju tema uz koje su održani mnogi koreferati, dok je prije prevladavalo obilje različitih tema odabranih često po volji svakog pojedinca. Na taj način mogla su se o istoj temi čuti različna mišljenja i nanoge dopune, tako da referat tek sa svojim koreferatima čini jednu cjelinu.

Dva su referata bila osobito aktualna: referat Salka Nazečića o načinu kako da se dode do naučne obrade jugoslavenskih književnosti, i referat Milke Ivić o pitanju norme u srpskohrvatskom književnom jeziku. Pun inicijative bio je i referat Dragiše Živkovića o teorijskom nacrtu za periodizaciju jugoslavenskih književnosti. Ivo Franješ je govorio o potrebi učenja svjetske književnosti i u srednjim školama, a Svetozar Marković i Branko Milanović o na-

stavi materinskog jezika u srednjim školama. Radovan Lalić prikazao je historijat rada na poredbenom proučavanju slavenskih književnosti i založio se za intenzivniji rad na tome u budućnosti. I napokon o problemima poredbenog proučavanja slavenskih književnosti govorio je France Bezljaj iz Ljubljane. Zabilježiti ćemo ovdje samo koreferente iz SR Hrvatske: Mate Hraste, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Dragutin Rosandić, Ljudevit Jonke, Aleksandar Flaker, Stanko Korać, Božidar Finka.

O referatima koji obrađuju literarnu problematiku govorit će se u književnim časopisima. Naše će čitaoce najviše zanimati kakva je bila diskusija o problemu norme. O tome će dosta saznati ako pažljivo pročitaju referate i koreferate koje objavljujemo u ovom broju »Jezika«. Mislim da je pored toga potrebno nešto reći i o atmosferi koja je u vezi s tim referatom i koreferatima vladala na Kongresu. U diskusiji o normi hrvatskosrpskog književnog jezika pokazalo se da i danas, jedanaest godina nakon Novosadskog dogovora o književnom jeziku i pravopisu, u teoriji nekih istaknutih stručnjaka, ali i u operativi stručnjaka na terenu postoji i živi u priličnoj mjeri pogrešan pogled i pogrešna praksa o osnov-

⁸ Raven McDavid: »College English«, 26. Siječanj 1965.